

ukránok, lengyelek, zsidók) esetében az illető nemzetiség demokrata szövetségeinek kérem a segítségét. 15 év kemény munkáját fektettem be a kétkötetes Erdély, Bánság, Partium történeti és közigazgatási helységnévszótárába, 2004-ben jelent meg. A 3,5 kg súlyú, kétkötetes, 1400 oldalas mű 5818 település adatait tartalmazza, román, magyar, német, szász és sváb helynévanyagot, és a fentebb említett kisebb létszámú nemzetiségek helynévrendszerét is. A II. kötetben számos térkép segíti az olvasót a tájékozódásban. Ennek a munkának rövidített változatát adta ki a kolozsvári Kriterion Könyvkiadó 2003-ban *Erdélyi helységnévszótár* címen, 534 oldalon. A nagyszótárom digitális formában is megjelent Budapesten, az Arkanum Kiadó CD-n adta ki 2006-ban. A Transindex portálon is jelen van a szótár *Erdélyi és moldvai helységnévszótár* címen.

– Milyen volt a kiadványok visszhangja?

– Hát igen vegyes! A nagy médiumok (Duna Televízió, M1, M2, kolozsvári és bukaresti televíziók, központi lapok) egy percet, egy sort sem áldoztak rá, az erdélyi *A Hét*, a kolozsvári *Vasárnap*, a budapesti *Élet és Irodalom*, a történelmi profilú *Korall*, a bukaresti *Revista de Istorie* egy-egy írása értékelte pozitívan a munkámat. Könyvbemutatót tarthattam Székelyudvarhelyen, Csíkszeredában, Brassóban, Medgyesen, Szilágysomlyón. Vigasztalóan szótáraim ott vannak a magyarországi, németországi, romániai egyetemi könyvtárak polcain.

– Hatalmas munkát tudhat maga mögött. Melyek a jövőre vonatkozó tervei, még mit szeretne megvalósítani?

– 10 éve vonultam nyugállományba, 2003 óta Székelyudvarhelyen élek. Jelenleg az erdélyi szászok történetével foglalkozom, köztes munkaként szülővárosom, Szilágysomlyó Római Katolikus Püspöki Főgimnáziumának történetét írom, mert ezt a témát még nem dolgozta fel senki.

Dohányvágó

A szemerjai dohánytermesztés

A hagyományos kultúrákban az új elemekkel szembeni kulturális attitűdök nem voltak túl pozitívak. Az idegen, ismeretlen elemeknek hosszú csatát kellett vívniuk ahhoz, hogy a kulturális rendszer részévé váljanak.

Erdélyben sem volt ez másként. Bár Erdély Európa határvidékén volt, ahol az alaplakosságot változatos gazdasági és társadalmi hatások érték, mégis stabilnak volt mondható az anyagi kultúra, konzervatívan élt évszázadokon keresztül. Az új elemeknek marginalizált helyük volt ebben a rendszerben, státus nélkül, kiszolgáltatottan kellett szembeszállniuk az általános bizalmatlansággal. Míg az ismert elemek a stabilitást, a biztonságot jelentették, addig az idegen elem az egyensúlyból való kilendítést, a stabilitás megbontását asszociálta.

A kultúrnövények európai elterjedését, meghonosodását általában már feldolgozta a kultúrtörténeti szakirodalom. Beszámoltak róla, hogyan, milyen úton érkeztek el Európába, kik fogadták, hány évtizedet vagy évszázadot kellett a kulturális rendszer peremvidékén tölteniük, míg részt kaptak a rendszerben, és beékelődhetek ebbe.

A dohánynak is évszázadokon át kellett várakoznia, míg beépülhetett a székelyföldi gazdálkodási rendszerbe, és míg felhasználásának módzatait elsajátíthatta az itteni alaplakosság.

A dohány azon kultúrnövények egyike, amely Amerikából származott, és a hagyomány szerint már Kolumbusz felfigyelt rá. Első leírása Roman Pane spanyol szerzetestől származott, aki Kolumbuszt második útjára elkísérte. A XVI. század derekán már Európában is feltűntek a dohányültetvények, jelezve a növény terjedésének folyamatait.¹

Erdélyi meghonosodását Benkő József székely polihisztor, a középkor pap, történész és botanikus ismertette 1792-ben. Benkő a kultúrnövény első felbukkanását a XVI. század végére tette, majd fokozatos terjedését a XVII. század elejétől kezdve követte nyomon. Úgy vélte, hogy – akárcsak a kávé – a dohányt és a dohányzás szokását is a törökök honosították meg vidékünkön.² Benkő munkájának érdeme, hogy ismertette a dohány vidékünkön elterjedt válfajait, és megemlékezett ezek köznépi elnevezéséről. A XVIII. században tehát már több válfaját ismertette az erdélyi lakosság: a *Basa dohányt*, amely apróbb és vastagabb levelű, a *gagyás dohányt*, amely szélesebb és hosszabb levelű, a *török dohányt*, amely apró növésű, a *cigány dohányt*, amelyet alávalóbbnak, csipősnek és csupán forrázás nyomán használhatónak vélt. A *virginiai dohányt* először hidvégi gróf Nemes Ferenc királyi tanácsosnál látta, de ismertette az *enyves*, a *puja*, a *fatsagos*, a *fürtös* és a *csipkés* válfajait is.³

A dohány erdélyi terjedését is számos rendelet és végzés gátolta. Az erdélyi országgyűlések a XVII. század folyamán sorozatosan tiltakoztak a dohányzás szokásának terjedése ellen, súlyos pénzbírságokat róva mindazokra, akik a tubák élvezetének áldoztak. Tudomásunk van az 1670-es gyulafehérvári, az 1683-as segesvári, az 1686-os fehérvári, valamint az 1689-es segesvári országgyűlés dohányzás elleni intézkedéseiről. A legkeményebben az 1689-es országgyűlés büntette a dohányosokat, a tisztekre 200, a regalistákra 50, a jobbagyos nemesre 30, az egyházhelyi nemesre 12, a parasztra 12 Ft büntetést róva.

A voltaképpeni ültetésére, háromszéki termesztésére a XVIII. századtól kezdve vannak adataink. 1771-ben Szebenben Ventzel János magyarra is lefordíttatja a dohány termeléséről szóló, eredetileg németül megjelent munkáját. Ez is azt bizonyítja, hogy az erdélyi magyarság körében a dohány termelésére már a XVIII. században egyre nagyobb igény mutatkozott. Az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* adatait böngészve is úgy tűnik, hogy Székelyföld területén a XVIII. században

két fő csomópontja volt a dohány termelésének: Marosszéken és Háromszéken volt a leggyakoribb.

Háromszéken az első termesztési területe mindenképpen a mára már Sepsiszentgyörggyel összeforrott Szemerja falu lehetett, és itt fejlődött ki talán leghuzamosabban a dohánytermelés jövedelem-kiegészítő szerepe. Bogáts Dénes *Háromszéki oklevél-szójegyzék* kiegészítésére szánt adatai közt egy 1740-es tanúvallatást idézett, amely szerint Bora Zsigmond szemerjai jószágán már ekkor az ültetett növények közt ott szerepelt a dohány, és az annak megművelésére alkalmazott napszámosok feliben csinálták a tubákat.⁴ Benkő 1792-ben megjelent munkájában szintén szólt a szemerjai dohánytermelésről.⁵ Az 1820-as Cziráky-féle urbáriális összefoglalás szemerjai kikérdezettjei beszámolójukban kiemelték: „Mindenkünknek vagynak vagy gyümölcsös, vagy veteményes kertyeink, ahol vetemény, kivált dohány, bővségesen terem, melyből pénzt szoktunk csinálni.”⁶

A szemerjai dohányról Ürögdi Nagy Ferenc, a XIX. század harmincas éveiben vándorló értelmiségi is

Dohányos zacskó

megemlékezett. A *Nemzeti Társalkodóban*, 1839-ben megjelent írásában kiemeli, hogy „Szemerját nevezetessé teszi egy szükségessé vált fényűzési cikk: speciális jó dohányja. Ezen termés csaknem az egyetlen kereseti cikk, mely kevés pénzt hozhat forgásba ezen faluban. Régebben, mint ahhoz érték tartják, nemesebb volt ezen dohány, de mióta a falu nyugati oldalán emelkedő dombokat felhagyták a kertekben s lapályokon kezdték termesztetni, sokat aljasodott. (...) Mindamelllett is a szemerjai dohány mostani minősége is azt nagyon keresetté teszi, úgyhogy az évi termést sokszor a szedés előtt általánosan elalkusszák. Ottlétem alatt is mázsája 50–60 rforintokon kelet. Részemről az erdélyi dohányfajok közt ennél nemesebbet nem ismertem.”⁷

1847-ben Kőváry László is erdélyi statisztikájában kiemelte, hogy a világhírű spanyol dohánnyal az erdélyi dohány is versenyre kelhetne, jó minőségének és termesztési kedvének forrásaként a teljes dohányszabadalmat véelve. Kőváry a szemerjai dohányt Erdély leghíresebb dohányfajtájának nevezte, amely 50–60 forintot járt akkor, s amelynek fontját Kolozsváron 50 krajcárért árusították.⁸

Röviddel a Kőváry adatait követően, 1854-ben Sepsiszentgyörgy vá-

Pipatartó

ros tanácsa panasszal fordult a „Tubák beváltó Bizottmány”-hoz, kiemelve a sepsiszentgyörgyi és szemerjai dohánytermelők felháborodását amiatt, hogy Háromszék dohánybeváltó helyét Előpatakra helyezték: „A Tubák beváltó Bizottmányt értesíti a Tanács azon Köz hangulatról, hogy ha a dohány bé váltás ez után is Előpatakára tüzetik ki, a célba vett ipar annyival inkább hiányt szenved, mivel a kevés mennyiség átköltöztetési költségeit nem jutalmazza, meg kéri azért, hogy a béváltás ez utánra tüzessék ide ki.”⁹

A városi tanács panasza mindenképpen arra enged következtetni, hogy a szemerjai dohánytermelés a kistermelők kezében volt a XIX. század második felében, akik elsősorban nem megélhetési forrásként, hanem jövedelem-kiegészítésként foglalkoztak a termeléssel. Ez a típusú termelési mód viszont semmiképpen sem tudott hosszú távon helytállni az Erdély-szerte felbukkanó nagytermelők nagy mennyiségű dohánytermelésével szemben. A kertben termesztett, Szemerját jellemző kerek levelű dohány számára a vetőmag beszerzése is egyre nagyobb nehézségekbe ütközött. 1873-ban a Székelyföld közgazdaságát áttekintő Kozma Ferenc kiemelte, hogy sok esetben Csetnekről, jobb esetben Fogarásról tudták a szemerjaiakat a magokat beszerezni,¹⁰ az a nagy távolság viszont mindenképpen hátrányt jelentett a termelők számára. A Kolozsvári Kereskedelmi és Ipar-

Dohányos zacskó

kamara adatai szerint 1883-ra a maros-tordai dohánytermesztés felledülésével a szemerjai dohány, jó minősége dacára, nem tudta már tartani a versenyt. Háromszéken ekkor már csupán 142 termelővel számoltak, akik 69 hold 1480 négyszögöl területen termelték a dohánnyt. Valószínű, hogy a kerti dohánytermelés maradt Szemerján és környékén az elterjedt, mert a dohánybeváltókba leadott mennyiség viszonylag szerény volt, 8723 kiló dohány beszolgáltatásáról szóltak a Háromszékre vonatkozó adataink.¹¹

A szemerjai dohány megmentésére tervezett egyik utolsó próbálkozás 1899-ben a dohánygyár beindítása volt. A valamikori híres dohánytermelésnek a századvégi gyilkos filoxérvész vetett véget. Annak ellenére, hogy a sepsiszentgyörgyi dohánygyár termékei még a nyolcvanas években is Románia híres dohányjai közé tartoztak, és hozzájárultak a város ismertségéhez, a szemerjai dohánytermelés emléke napjainkra már a tudatokból is kikopott, csupán a Székely Nemzeti Múzeumban őrzött tárgyak utalnak a vidék életében, gazdálkodásában betöltött fontos szerepére.

Szőcsné Gazda Enikő

*Dohánytartó medve
A felvételeken látható tárgyak a
Székely Nemzeti Múzeum tulajdonát
képezik.*

1. Takács Lajos: *Dohánytermesztés Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. 10.
2. Benkő József: *Közép-ajtai dohány, melyet nemes Erdély ország gyűlése alkalmatosságával Kolosvárra el-adni küld Benkő József*. Szeben–Kolozvár, 1792. 13-14.
3. Benkő József: i. m. 4–6.
4. EMSzT. III. 1982. 879.
5. Benkő József: i. m. 30.
6. Takács Péter (szerk.): *Háromszék parasztvallomásai 1820-ból*. Források Erdély Történetéhez 3. Erdély-Történeti Alapítvány, Debrecen, 2002. 90.
7. Ürögdi Nagy Ferenc: Brassótól – Kézdivásárhelyig. In: Egyed Ákos (szerk.): *Az utazás divatja*. Kriterion, Bukarest, 1973. 77-78.
8. Kövály László: *Erdélyország statisztikája*. Kolozsvár, 1847. 117-118.
9. Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, F. 14 – Sepsiszentgyörgy város tanácsának iktató jegyzőkönyvei.
10. Kozma Ferenc: *A Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapota*. Franklin, Budapest, 1879. 185.
11. A kolozsvári Kereskedelmi- és Ipar-kamara jelentése kerülete gazdasági, kereskedelmi, ipari és forgalmi viszonyairól az 1883, 1884 és 1885. években. Kolozsvár, 1886. 71.